

XVII. Yüzyıl Divan Şairi Mülhimî ve Şehen-şeh-nâme-i Murâdî Mesnevisi

Kadir ALPER¹

Özet

Osmanlı Devletinin IV. Murâd döneminde yaşayan, XVII. yy. divan şâiri Mülhimî, resmî sultan şeh-nâmecileri silsilesinin son temsilcisi olarak bilinir. Bu yönüyle Türk edebiyat tarihinde de önemli bir yere sahiptir. Şairin tarih konulu eserlerinin yanında Şehen-şeh-nâme-i Murâdî adlı mesnevisi hem Osmanlı döneminin sosyal-siyasal olaylarına ışık tutmakta hem de mesnevî dil ve üslubu bakımından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mülhimî, Şehen-şâh-nâme, IV. Murâd, Mesnevî

The Seventeenth Century Divan Poet Mülhimî and His Mesnevi called Şehen-şeh-nâme-i Murâdî

Abstract

Mulhimî, who is a Divan poet and lived during the rule of Murad IV in the Ottoman Empire is known as the last representative of official sultan's writers of şâh-nâme. From this point of view, he has an important role in Turkish literature. As well as his works related to history, his *masnevi* the name of which is *Şehen-şeh-nâme-i Murâdî* both sheds light on Ottoman's social and political life and has importance by means of *masnevi* language and wording.

Keywords: Mülhimî, Şehen-şâh-nâme, IV. Murâd, Masnevi

---

¹Gaziantep Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili Okutmanı, Gaziantep-TÜRKİYE
E-posta: alperkadir18@mynet.com

Mülhimî'nin Kimliği ve Hayatı

Mülhimî'nin adı İbrahim'dir. Doğum tarihi, ailesi, hayatı hakkında çok geniş bilgi bulunmayan şairin Erzurumlu olduğu isminin geçtiği tüm kaynaklarda belirtilir.² İbrahim Mülhimî; devrinin bazı önemli ulemasından öğrenim göyerek kısa zamanda mülazım olmuş, müderrislik görevlerinde bulunmaya başlamıştır.³ Memleketi Erzurum ve daha sonrasında geldiği İstanbul'da Canbolad-zâde⁴ hocası nâmıyla tanınmış; âlim, şâir ve müverrih vasıflarıyla anılmıştır.⁵

İstanbul'a tam olarak ne zaman geldiği bilinmeyen şair, burada sırasıyla 1039/1629'da Başçı İbrâhim Medresesi'ne, 1040/1630'da Hüsrev Kethüda Medresesi'ne, 1049/1639'da Dâvûd Paşa Medresesi'ne, dört yıl sonra da Kılıç Alî Paşa Medresesi'ne, 1055/1645'de Kadırga'da Mehmed Paşa Medresesi'ne, 1056/1646'da Şeyhülislâm Zekeriyâ Medresesi'ne, bir yıl sonra Sahn-ı Semân'a, 1058/1648'de ZâlMahmûd Paşa Medresesi'ne, ölüm tarihi olarak belirtilen 1065/1650 yılında da Kara Mustafâ Paşa Medresesi'ne müderris olmuştur. Matematikteki derin bilgisiyle de şöhret bulan İbrahim Mülhimî⁶, 1065/1650 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.⁷

Tanınmış tarihçi Naîmâ, eserinde, şairle ilgili olarak "...*Canbolad-zâde hocası dimeklema'rûfvüMülhimîtahallüs ile mütearreffazl u ilm ü hüsn-i hulk ü kemâl-i dervişlik ile mevsûfdur, ulûm-ı akliye ve nakliyyede yegâne vühusanriyaziyâtda Ali Kuşçu'yamüdâniracûl-i fâzıl idi*"⁸... ifadelerini kullanır.

Mecdî Efendi de yukarıdaki bilgilere benzer ifadelerine ek olarak bazı risaleleri ve tarihe dair eserleri olduğunu, üç dilde Mülhimî mahlasıyla şiir söylediğini belirtir.⁹

²MecdîMehmed Efendi, *Zeyl-i Şakâik-i Numâniye*, Haz. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yay. İst.1998 c.3, s.189; Mustafa Naimâ; *Naîmâ Tarihi*; Haz: Mehmet İpsirli; TTK Yay. Ank. 2007 c.3, s.1277; Bursalı Mehmet Tahir,*Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1343, Cilt.III, s.12-13; Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarlarıve Eserleri*,(Çev. Coşkun Üçok, KB Yay. Ankara 1992 s.187.

³Mecdî, age , s.189

⁴Burada sözü edilen Canbolad-zâde, Erzurum'da idam edilen Canboladoğlu Mustafa Paşa (Ö. 1636) olma ihtimali yüksektir. [F. Babinger, a.g.e. s.187]

⁵Bursalı Tahir, a.g.e., s.12: "*Ulemâdan, şâir ve tarihçilerden olub "Canbolad-zâde hocası" adı ile tanınmıştır. 1060 (1650) tarihinde İstanbul'da vefat etti. Matematik (Riyaziye) ilimlerine vukufu vardı. Şiirde "Mülhemî" mahlasını kullanmıştır.*" İfadelerini nakleder.

⁶ Osmanlı Müelliflerinde Mülhemî olarak geçen mahlas gerçekte Mülhimî'dir Bkz. a.g.e.,s.12.

⁷MecdîEfendi,a.g.e; s.189; F.Babinger, a.g.e. s.187

⁸Naîmâ; a.g.e; c.3, s.1277

⁹Mecdî: "...*risâil ü ta'likâtüvüMülûk-ı Rûm u Efrencimübeyyin, mufassal tarihi ve elsine-i selâsedeMülhimîtahallüs ile eş'ariderdi*" a.g.e; c.3 s.190

Erzurumlu İbrahim Mülhimî'nin isminin geçtiği tüm biyografik kaynaklarda onun müderrislik, vasfı öncelikle zikredilmektedir. Müellifin diğer özellikleri bu vasfından sonra anlatılır. Şair, döneminin önemli öğretim kurumlarında ders verebilecek derecede iyi eğitim görmüş bir âlimdir; zirâ medrese ilimlerinin yanında edebiyat, tarih, matematik gibi farklı bilim dallarında bilgi sahibidir ve bilhassa matematikteki vukûfiyetiyle döneminde Ali Kuşçu'ya benzetilirdi.

Mahlası

Şairin şiirlerinde kullandığı mahlası, Mülhimî'dir. Mülhimî, Arapça sıfat olan "mülhim" kelimesine yine Arapça nispet "î"si eklenerek oluşturulmuş bir kelime olup "ilhâm edene ait", "[birinin] içine [mânâ] doğurandan"¹⁰ anlamlarına gelmektedir.

Şairin bu mahlası neden tercih ettiğine dair kesin bilgi bulunmamaktadır. Ancak Mülhimî, mesnevisinde, kendisinin şehen-şâh-nâme yazmasının [Allah tarafından] padişaha ilham edildiği, onun kalbine doğrulduğunu (Sultanın da bu ilham üzerine şairi görevlendirdiğini) ifade eder:

- 270 Beşâret yeter sana Ey **Mülhimî**
Ki oldun Şehen-şâh-ı dînmülhemî
- 271 Bu emir hatıra kim ikdâmider
Megermülhim-i gaybilhâmider

Belki de şair, şehnâme yazmak gibi çok önemli bir vazifeyle taltif edilme ilgisiyle bu mahlası tercih etmiş olabilir. Ancak bu konuda kesin bir yargıda bulunmak mümkün değildir.

Edebî Şahsiyeti

Biyografik eserlerde, müellif hakkında yukarıdaki bilgiler dışında sanatçı kimliği, şairliği ile ilgili hemen hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Bu nedenle tezkire yazarlarının, diğer şairlerin Mülhimî'nin şiirleri hakkında neler düşündükleri tam olarak bilinmemektedir ancak Mülhimî, mesnevisinde şiirini ve belagatını övmek amacıyla birçok şairden bahseder. Kendisini Firdevsî, Nizâmî-i Gencevî, Enverî, Ârifî, Hâtifî, Örfî gibi önemli İran şairleriyle kıyaslar ve onlardan üstün olduğunu imâ eder¹¹:

¹⁰ İsmail Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı yay. 2009, Ankara s.1174

¹¹ Levh ü kalem tabirini kağıt ve kalemi de kast edecek şekilde ihamlı kullanan şâir, bunları davasına şahit tutar (çünkü) kendi şiirlerinin alemi (başka şairlerin şiirinden farkı) ilimdir; Nizâmî, Firdevsî, Hatifî, Ârifî onun şiirlerinin sırlarını anlarlar ve onun (Mülhimî'nin) harika eserine baktıklarında kendi yazdıklarını karalarlar.

- 4551 Belâgatdanazmum ‘ilimdür ‘alem
Şehâdetiderañalevh ü kalem
- 4552 NizâmîvüFirdevsîvüHâtîfi
Ki esrârûñ anlar idi Ârifî
- 4553 Bu nakşa eger itseler bir nigâh
İderlerdi defterlerini siyâh
- 4554 Nizâmî’nüñ İskender’e nâmesi
Ol ikisinüñ dahi hengâmesi
- 4555 Durur eldedüreylesünlernigâh
Bu da‘vâyainsâf olsun güvâh
- 4556 Bilürdimeger ‘Örfî vüEnverî
Ol iklim-i nazmuñ iki serveri
- 4557 Bu vâdide vaz‘ itmediler kadem¹²
Bu tarz üzrenakş itmediler rakam
- 4558 Bu defter henüz evvelinnakşdur
Şehen-şâh-ı dından dile bahşdur

Şair, sözlerinin kıymetli oluşunu sultanın lütuf ve ihsanına bağlar. Aynı zamanda sözünün herkesten üstün olmasına şaşırılmaması gerektiğini düşünür. Çünkü şairi söyleten dinin şehen-şâhidir:

- 4539 Sözüñ üstün olsa n’ola cümleden
Şehen-şâh-ı dındür seni söyleden

Şairin kaynaklarda bir divanının olduğu belirtilmiş ancak bu eser henüz ele geçmemiştir. Şairliğinin yanında Vak’anüvist kimliği ile de öne çıkan Mülhimî, *Târih-i Rûm ü Efrenc*, *Fetih-nâme-i Karaboğdan* ve bir dünya tarihi olarak nitelendirilebilecek *Murâd-nâme* isimli tarih konulu eserler telif etmiştir.¹³ Sözü edilen eserlerden Murad-nâme dışındaki eserler şu an itibarıyla ele geçmemiştir.

Ayrıca Mülhimî, biyografik eserlerde, resmî sultan şeh-nâmecileri silsilesinin son halkasında anılır ki kendisinin *Şehen-şâh-nâme-i Murâdî* adlı manzum bir eseri bulunmaktadır. Eserde I.Ahmet ve II.Osman’dan kısaca

¹²Mülhimî’nin nazımının değerini anlamak için Firdevsî’nin *Şehnâmesi*, Nizâmî’nin *İskender-nâmesi* eldedir, baksınlar bu delillere inşafıyla nazar etsinler, o zaman gerçek anlaşılır, Mülhimî’nin nazımının değeri bilinir. Örfî ve Enverî de şiir ikliminin iki öncüsüdür ve Mülhimî’nin bulunduğu (yazdığı) şiir vadisine ayak basmamışlardır. Onun tarzında kalem oynatmamışlardır.

¹³Âgâh Sırrı Levend, *Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey’in Gazavât-nâmesi*, TTK Yay .Ankara 2000, s.111.; Babinger, a.g.e., 188; Bursalı Tahir, a.g.e. C.III; s.12

söz edilip, IV. Murad'ın cülûsundan Bağdat Seferi dönüşüne kadar bazı olaylar ayrıntılarıyla manzum olarak anlatılır. Şehen-şeh-nâme- i Murâdî'nin biri Topkapı Sarayı Revan Kütüphanesinde diğeri de Hollanda Leiden Üniversitesi El yazmalar Kütüphanesinde olmak üzere iki nüshası bulunmaktadır.

Mesnevîsi dışında elimizde bulunan iki beyitlik ya da bir kıt'a dörtlüğü olabilecek örneğe baktığımızda Mülhimî'ninâşikâne ve tasavvufî şiirleri olan bir şair olabileceği yönünde kanaat oluşmaktadır. Bu kanaati *Nâimâ Tarihi*'nde ve *Zeyl-i Şakâik*'de verilen bilgiler de doğrulamaktadır. Ayrıca *Şehen-şâh-nâme-i Murâdî*'nin Farsça telif edilmiş kısımlarında bulunan bazı beyitlerde de yine tasavvufî neşveyi yansıtan ibarelere tesadüf edilmektedir. Bununla beraber şairin her fırsatta memduhu olan Sultan IV. Murâd için kullandığı sıfatlar, “şehen-şâh-ı dîn”, “şehen-şâh-ı dîn ü dâd”“şehen-şâh-ı pâk-i'tikâd”gibi tabirler eğer resmî bir zorunluluk nedeniyle kullanılmadıysa, müellifin düşünce dünyasının bir yansıması olmalıdır.

Osmanlı edebiyatında şeh-nâme terimi; Şâh-nâme kahramanları etrafında oluşturulmuş, Osmanlı tarihine ait savaş ve kahramanlıkların manzum ya da mensur olarak anlatıldığı eserler için kullanılmaktadır. Bu tür eserleri manzum olarak meydana getiren sanatçılara şeh-nâme-hân denilirdi.

Şeh-nâme-hânlar, Fatih döneminde önce görevli olarak Kanunî döneminden itibaren de sarayda resmî memuriyet makam ve mansıbıyla temsil edildiğinde “şeh-nâmecî” adıyla anılmaya başladılar. Osmanlı Devletinde şeh-nâmeciler, padişahın niteliklerini, meziyetlerini, savaş ve kahramanlıklarını tespit edip en güzel şekilde ifadeye memur idiler.¹⁴

Fatih Sultan Mehmet'in emriyle *Şeh-nâme* tanzimine başlayan ancak bitiremediği anlaşılan “Şehdî” ilk şeh-nâmecî sayılmaktadır.¹⁵Mülhimî, biyografik eserlerde, resmî sultan şeh-nâmecileri silsilesinin son halkasında anılır ve eseri *Şehen-şâh-nâme-i Murâdî*, Osmanlı şeh-nâmecilik geleneğinin son manzum örneği olarak bilinir.¹⁶

Şeh-nâmecî tabiri sonradan vak'anüvise çevrilmiş ve Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar da kullanılmıştır.¹⁷Mülhimî'nin de matematikteki derin bilgisi, ünü, şairliği ve müderrisliğinin yanı sıra önce şehnameci sonra da vak'anüvis olduğunu biyografik eserlerden ve yazdığı şeh-nâmeden öğrenmekteyiz:

¹⁴Ahmed Refik Altınay, *Bizde Şeh-nâmecilik, Seyyid Lokman ve Halefleri*, Yeni Mecmua, 06.09.1917-Sy.9, s.169

¹⁵H. Ritter, *İslam Ansiklopesi*, Firdevsi Maddesi, c.4 s.649

¹⁶M. Orhan Bayrak, *Osmanlı Tarih Yazarlari*, Milenyum yay. İst. 2000, s. 264

¹⁷Mehmet Zeki Pekalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1983 c.III s.318

- 284 Şehen-şâh-nâme yazar **Mülhimî**
Şehen-şâh-ı dînmedhider**Mülhimî**
- 4585 Vekâyi'-nüvîsi olup **Mülhimî**
Şehen-şâh-nâme ola mülhemi

Şehen-şâh-nâme-i Murâdî'nin yerli ve yabancı katalogların incelenmesi neticesinde şu ana kadar iki nüshası tespit edilebilmiştir. Birinci nüsha İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Kitaplığında, Revan 1418'de kayıtlı olan [R] nüshası, ikincisi de Hollanda Leiden Üniversitesi El Yazmaları Kütüphanesi Kataloğunda Cilt II, sf.126 No. 730'da bulunan [L] nüshasıdır. Nüshalar incelendiğinde ikisinin de yazı karakterlerinin büyük ölçüde benzer olduğu görülmektedir. Farklı beyitler, bazı kelimelerin farklı şekilde kullanımı ve boş bırakılmış sayfalar olmasına rağmen her iki nüshanın da aynı elden çıkmış olduğunu düşünmekteyiz.

Eserin, Topkapı nüshasının iç kapak kısmındaki *"IV. Murad'ın emriyle anın fermân-ı vekâliyetima 'lum olarak yazılmışdır"* cümlesinden pâdişahın emriyle yazdırıldığı anlaşılmaktadır. Bu bilgiyi eserin sebab-i telif bölümündeki beyitler de doğrulamaktadır:

- 265 O fermân vürûdiyle cânbağ olur
Gedâ-yı direm-cûyakânbağ olur
- 266 Gedâya kerem şehden olmaz ba'îd
İder zerresin mihr-i rahşânbedîd
- 270 Beşâret yeter sana Ey Mülhimî
Ki oldun şehen-şâh-ı dîn mülhemî
- 270 Bu emr-i hâtıra kim ikdâmider
Meger mülhem-i gaybilhâmider

Eser, müellif tarafından iki cilt olarak tasarlanmıştır. Bizim incelediğimiz eser'in "Cild-i evvel"i tabirinden anlaşılacağı üzere birinci cildir. "Cild-i sâni" (ikinci cilt) ise şu ana kadar bulunamamıştır. Ancak bahsi geçen cildin Sultân IV. Murâd'ın Bağdat seferinden dönüşünden (1638 sonu), ölümüne kadar (16 Şevval 1049/ 9. Şubat. 1640) olan, takriben iki yıllık zaman dilimini anlattığı rivayet edilmektedir.¹⁸

Yukarıdaki bilgilere uygun olarak *Osmanlı Müellifleri*'nde şu açıklamalar yer almaktadır:

Sultan IV. Murad, saltanatı zamanı vukuatının manzum olarak yazılmasını Mülhimi'ye emreder. O'da manzumedden yazdığı tarihi Şehen-

¹⁸Babinger, a.g.e, s. 188

*şâh-nâme ünvanıyla isimlendirerek takdim etmiştir. Bu eserde Dördüncü Murâd'ın doğumundan itibaren Birinci Sultân Mustafa zamanı vukuâta geçilerek Bağdâd Seferinden dönüşüne kadar yazılmıştır. Bağdâd Seferinden avdetinden sonra Sultan Murâd'ın vefatı ikinci cildinin nazmını tehir ettiği anlaşılıyor. Kitabın yalnız mukaddimesi Türkçedir. Diğer kısımları Farsçadır.*¹⁹

Yukarıda da belirtildiği üzere eserin bir kısmı Farsça bir kısmı Türkçedir ancak *Osmanlı Müellifleri*'ndeki bilginin aksine *Şehen-şâh-nâme*'nin sadece mukaddime kısmı (yaklaşık 9 varak) Farsça olup “sebebi telif” kısmından itibaren eser Türkçe olarak devam etmektedir. Sebebi telifte eseri, padişahın isteği üzerine kaleme aldığını söyleyen (11-b)Mülhimî, IV. Murâd'ın mizacına uygunluğu nedeniyle “*Şehenşeh-nâme*”yi Farsça yazmanın yerinde olacağını söyler ancak Osmanlı ülkesinde herkesin Türkçe konuşup anlaştığı gerçeğinden hareketle (eserin geri kalan kısmını) Türkçe yazdığını işaret eder:

- 292 Kemâl-i şehen-şâh-ı dîne nazar
Olur Fârisî Türkî'den sehl-ter
- 293 Mizâc-ı hümâyûna Türkî zebân
Degül Fûrs gibi selîs ü revân
- 294 Velî Rûm mülkünde her hâs u 'âm
Bilürsöyleşür Türkî dilde kelâm

Mülhimî'nin *Şehen-şeh-nâme-i Murâdî*'si, mesnevi biçiminde yazılmış bir nevi manzum tarihtir. Genel anlamda, mesnevi nazım şeklinin geleneksel tertibine uygun olarak kaleme alınan eserin bölüm başlıkları da yine gelenek çerçevesinde Farsça'dır.

Şehen-şâh-nâme; besmelenin Farsçası diyebileceğimiz *Be-nâm-ı Hüdâ-yicîhân-âferîncüm*lesiyile başlar. Allah'ın büyüklük ve kudretinin; isim ve sıfatlarından bazılarıyla övüldüğü bu giriş kısmı, bu yönüyle tevhid ve münacât bölümlerini oluşturur. [1-56] Söz konusu bölümü *Der Na't-ı Seyyidü'l-mürselîn* başlığı ile bir na't takip etmektedir. [57- 113] Peygamber övgüsünden sonra sırasıyla dört halifenin övgüleri [114-153]ve son olarak da Sultan IV. Murâd'ın övgüsü [154-221] gelmektedir. Bu “övgü” başlıklarında dikkati çeken husus; memduhun öne çıkan özelliğinin ya da lakabının, ilgili kısmın başlığında yer almış olmasıdır. Sözelimi, Hz.Muhammed: “*Seyyidü'l-mürselîn* (peygamberlerin önderi, efendisi)”, Hz. Ebubekir: “*Siddîk*” (çok doğru sözlü olan), Hz. Ömer: “*Fâruk*” (hak ile batılı birbirinden ayıran), Hz. Osman: “*Zi'n-nûreyn*”(iki nur sahibi),

¹⁹ *Osmanlı Müellifleri, a.g.e. C. III, s. 13*

H.z. Alide “*Murtazâ*” (Allah’ın razı olduğu- seçkin) isimlendirmeleriyle tavsif edilmişlerdir. Övgüler silsilesinin son halkasında yer alan “Sultan IV. Murâd’ın övgüsü” bölümünün başlığında yine aynı anlayışla Sultan Murâd’dan “*Diningâzişehen-şâh*” olarak söz edilmiştir.

Yukarıda bahsettiğimiz peygamber ve dört halife ile ilgili anlatılan kısımlarda; H.z. Peygamberin üstün özellikleri ve ona yönelik sevgi, tasavvufî bir söylemle dile getirilmiş, hulefâ-i râşidîn övgüsü de “ehl-i sünnet” bakış açısıyla ele alınmıştır. Diğer taraftan Sultan IV. Murâd için “*Şahların şahı*” ünvanı din sözcüğüyle birlikte kullanılarak “onun halifeliği” (şehensâh-ı dîn) vurgulanmıştır. Ayrıca İran hükümdarlarının “şâh” ünvanı ile anıldığı dikkate alınırsa ‘şahların şahı’ adlandırması da karşı tarafı küçük görmek ve göstermek düşüncesine yönelik olmalıdır.

Eserde duraklama dönemine yaklaşan Osmanlı İmparatorluğunun içte ve dışta girmiş olduğu mücadeleler anlatılmaktadır: “Kırım hanlığı içindeki huzursuzluklar, Abaza Paşa ayaklanması ve Şii Safevîlerin eline geçen Bağdat’ın uzun uğraşlardan sonra alınması eserin ana hatlarını oluşturmaktadır.” Eser genel olarak bakıldığında IV. Murad’ın culûsunun sonrasında gelişen Abaza Mehmet Paşa isyanıyla bağlantılı olarak Sultan Murâd’ın I. İran Seferi, Kırım Hanlığı ile ilgili meseleler ve son olarak II. İran Seferi de denilen ve Bağdat’ın fethiyle sonuçlanan olaylar zinciri eserin çerçevesini belirlemektedir.

Âgâz-ı Dâstân, eserin asıl yazılma sebebi diyebileceğimiz tarihi olayların anlatılmaya başlandığı bölümdür. Şair, gösterişli ifadelerle bu bölüme başlar. Bölümün ortalarında

304 Zemîn ü zamân-ı nevâ-sâzider
Şehen-şâh-nâme ser-âgâzider

beytiyle asıl anlatımın başladığını duyurur. Buradan itibaren eserin sonuna kadar anlatılan olaylar, Sultan Dördüncü Murâd’ın H.1018²⁰ / M 1610’da dünyaya gelişinden Bağdâd Seferi’nden dönüşüne H 1049 / M 1639’a kadar geçen zaman dilimini kapsamaktadır. Mülhimî, eserini 212 konu başlığıyla oluşturmuş; çoğu zaman anlatmak istediği konunun özünü, olayın en önemli kısmını “rücu’ be aslı-ı sühan” alt başlığı altında vermiştir.

Eser, baştan sona tarihi gerçekler üzerine kurgulanmıştır ve tamamen mesnevî beyitlerinden oluşmaktadır. Bazı kurgusal / fantastik mesnevi metinlerinde olduğu gibi metnin içine farklı nazım biçimleri

²⁰IV. Murad’ın doğum tarihi H.1020 tarihi olarak bilinmesine karşın Mülhimî söz konusu tarihi H.1018 olarak göstermektedir. Bin on sekizinde sarây-ı cihân / Kudümiylebuldı şeref bigümân[306]

yerleştirilmemiştir. Bu da anlatımın, hâkim bakış açısı ve üçüncü kişi ağzıyla olması sebebiyledir ki bu özellik, anlatımın başka nazım şekilleriyle kesilmeden akıcı bir şekilde devam etmesini de sağlar. Ancak bu durum da bir müddet sonra monotonluk oluşturabilmektedir. Müellif, bu monotonluğu gidermek amacıyla hikâyeye ettiği vakaların arasına, olay akışına ara vererek, uzunlu kısıklı betimleme bölümleri yerleştirmiştir:

Der-Ta‘rif-i Şitâ

- 4218 Bürûdetzuhûritdieknâfda
Safâ kalmadı hiç etrâfda
4219 Bürûdetden ateş düşüp lerzeye
Sayuklar gibi başladı herzeye
4220 Suyıitdifûlâd arzı hacer
Hevâ ikisinden de oldı beter
4221 ‘Anâsırdaicrâiderhükümü
Hükümetdeizhârider himmeti

Müellif, olayları baştan sona hakim anlatıcı kimliği ve resmî bakış açısıyla anlatır. Şairin olaylara yaklaşımı, olaylar ve kişiler karşısındaki tavrı, aynı zamanda devletin tavrıdır. Buna göre sözgelimi, Osmanlı-İran mücadelesinde resmî ve dinî çizgiyi “Sünnîler” temsil ederken bu çizginin karşısında ise kötü yolda giden (bed-mezheb olan) “Kızılbaşlar” yer almaktadır.

Eserde; tarihi olaylar içinde anlatılan kişileri, gerçek kahramanlar ve mitolojik kahramanlar olarak iki grupta incelemek mümkündür. Gerçek kahramanlar; Din büyükleri Filozoflar, Padişahlar, Kırım Hanları, Safevî Hükümdarı, vezirler, paşalar, kale komutanları, Bey ya da aşiret reisleri, sahte din adamlarıdır. Mitolojik Kahramanlar ise Tehemten (Zaloğlu Rüstem), Behram, İsfendiyar, Neriman, Efrasiyab’dır.

Yukarıdaki kahramanların dışında mesnevîde, her biri birer teşbih ve mecaz unsuru olarak söz edilen varlıklar da görülmektedir. Melek, can (cin), peri, dîv (şeytan), simurg, anka, yedi başlı ejder... gibi dinî, efsanevî, masal unsurları olan söz konusu varlıklar, eseri kuru bir tarih anlatım üslubundan kurtararak destansı ve efsanevi bir forma yaklaştırmıştır.

- 2990 Mutî‘ eylemiş bunlara kirdigâr
O mârî ki ejderler eyler firâr
2991 Gıdâsını heykel komışkoynına
Asılmış ol efsûn ile boynına

Eserin çok geniş olan anlatım sınırlarının içine, İstanbul merkez olmak üzere Kırım, Lehistan, Romanya, Anadolu, İran, Irak ve Suriye toprakları girmektedir.

Şehen-şeh-nâme'nintevhid, münâcât, na't, hulefâ-i râşidin ve Sultân IV. Murad övgüleri bölümleri Farsça yazılmıştır. Sebeb-i telif bölümünden cild-i evvel hâtimesine kadar olan bölümü de Türkçe olarak teşkil edildiğinden iki dilin kullanıldığı bir mesnevi olarak nitelendirilebilir. Bölüm başlangıçlarında ve bilhassa münacat kısımlarında Arapça, Farsça kelimelerin yoğun olduğu Türkçe kelimelerin ise çoğunlukla yardımcı eylemlerden oluştuğu görülmektedir. Müstensih yazılışı aynı ancak okunuşu farklı olan bazı kelimeleri harekelemiştir. Bunun dışında metnin tamamı harekesizdir. Birkaç yerde de vezin gereği bazı kelimeler şeddeli okutulmuştur:

310 Budur elf-i sânidēsâhib-kırân
Olur yeddi iklîme hükmi revân

Şehen-şâh-nâme-i Murâdî, Şeh-nâmecilik geleneğine uygun olarak aruzun mütekarib bahrinden Feûlün / Feûlün / Feûlün / Feûl kalıbıyla yazılmıştır.

Eserde veznin simetrik olarak kullanıldığı, tefilelerin kafiye ve redif vurgusuna uygun olarak tanzim edildiği, paralel mısralarla beyitler teşkil edildiği örneklerin yanında bazı vezin kusurlarının bulunduğu örnekler de görülmektedir:

397 Bu YunânzemîndürSikender gerek
Bu gencineyeheft-ser ejder gerek

Yukarıdaki beyitin ikinci mısraında heft kelimesi bir buçuk hece okunmaz ise vezin tutarlı hale gelmektedir.

316 Kavi tali' ü baht-ı Pervez'dür
Şebikadrdürûzınev-rûzdur

Yukarıdaki örneğin ilk mısraındaki "Pervez" sözcüğünün bir buçuk hece okunması ve veznin bu şekilde tutması için ilgili kelime sözgelimi pervâz olması gerekirdi.

Benzer bazı vezin kusurlarının dışında *Şehen-şeh-nâme*'de bu tür eserler için kusur sayılamayacak çok sayıda imâle görülmektedir. İmâlelerin bir kısmının bazı belirli Türkçe sözcükler üzerinde olduğu da görülmektedir. Sözgelimi özellikle taş, baş, kızılbaş gibi son hecesinde "ş" ünsüzü bulunan sözcüklerde bu tür imâleler görülmektedir. Bu vezin tasarrufu elbette

Türkçeyi aruz uydurma gayretinin bir sonucudur. Konuyla ilgili birkaç örnek vermek gerekirse;

- 787 O mühre ki başında saklardı mâr
Dil-i düşmene eylediler nisâr
819 Kesilmiş o başlar ki galtân idi
O sahrâdarîk-i beyâbân idi

Bazı durumlarda vezne uyma zarureti, ünlü harfle biten bir kelimeyi yine ünlü harfle başlayan bir kelime takip etmesi durumunda ikinci kelimenin ilk ünlüsünü düşürülerek hece düşmeli ulama yapılır. Mülhimî’de de bu durumun örneklerine rastlanır. Özellikle “ki”den sonra gelen kelimelerde sıklıkla görülür.

- ki ide>k’ide
289 Şehen-şâh-nâme kodum ismini
K’idemahvşeh-nâmeler resmini

- ne ola >n’ola
278 Sözüm üstün olsa n’ola cümleden
Benümmedh-i şâhen-şeh-i dîn iden

Şairin kafiye tercihleri yarım, tam ve zengin olmak üzere çeşitlidir. Mesnevi gibi çok beyitli anlatılarda bu tür kafiye tasarrufları görülebilmektedir. Ayrıca kafiyenin kullanılmadığı bazı beyitler de dikkati çekmektedir. Müellif, bu tür beyitlerde ahengi, kafiye kullanmadan sadece redif aracılığı ile sağlamaya çalışmıştır. Bir başka söyleyişle, şair, redif olarak belirlediği ek ya da kelimelerin ardını kafiye oluşturabilecek seslerle doldurmamıştır:

- 283 İdüp Şâh Mahmud’a ser-nâmesi
Otuz yılda yazdıysa Şeh-nâmesi

Bu çalışmada âlim, müderris, müverrih, şair ve şehnameci vasıflarıyla edebiyat tarihinde yerini alan *İbrahim Mülhimî* ve *Şehen-şâh-nâme-i Murâdî* mesnevisi tanıtılmaya çalışıldı. Şair, Fatih Sultan Mehmed döneminde ihdas edilen ve daha sonra ortaya çıkan vak’anüvistliğin temelini oluşturan şehnamecilik müessesinin son temsilcisidir. Eserinde Osmanlı İmparatorluğunun bir dönemine yer vermiş, yer yer mübalağalı ifadelerle edebî formları kullanarak resmî bakış açısını kendine has üslubuyla ortaya koymuştur. Eseri, *Şehen-şâh-nâme* 4583 beyitlik, sanat ve edebiyat açısından gerçeği düşsel öğelerle anlatma yönüyle teşbih ve mecazlar dünyasının zenginliğiyle kayda değer bir eserdir.

KAYNAKÇA

- Alper, K. (2012). *Erzurumlu Mülhimî ve Şehen-Şeh-nâme-i Murâdî Mesnevisi*, Devan Eden Doktora Tezi UÜSBE.
- Altınay, A.R. (1917). *Bizde Şeh-nâmecilik, Seyyid Lokman ve Halefleri*, Yeni Mecmua, Sy.9, s.169.
- Babinger, F. (1992). *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*,(Çev. Coşkun Üçok, KB yay. Ankara, s.187-188.
- Bayrak, M.O. (2000). *Osmanlı Tarih Yazarları*, Milenyum Yay., İstanbul, s.264.
- Bursalı Mehmet Tahir (1343). *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, Cilt. III s.12-13.
- Firdevsi (1967). *Şâh-nâme*, Çev. Necati Lügal, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, s.9.
- MecdîMehmed Efendi (1998). *Zeyl-i Şakâik-i Numâniye* , Haz. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yay. İstanbul, c.3, s.189-190.
- Mustafa Nâimâ (2007). *Nâimâ Tarihi*; Haz: Mehmet İpşirli; TTK yay. Ankara, c.3, s.1277.
- Levend, Âgâh Sırrı (2000). *Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavât-nâmesi*, TTK yay. Ankara, s.111.
- Parlatır,İsmail (2009). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı yay. Ankara, s.1174.
- Pekalın, Mehmet Zeki (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Basımevi İstanbul, c.III; s 318.
- Ritter, H. *İslam Ansiklopesi*, Firdevsi Maddesi, c.4, s.649.